

Fiala, Petr: Evropský mezičas. Nové otázky evropské integrace. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2007, 174 stran, ISBN 80-87029-04-6.

Jan Váška¹

Proces evropské integrace se nachází na jedné z nejvýznamnějších křižovatek své historie. Neúspěšná referenda o evropské ústavní smlouvě konfrontovala evropské politické elity se skutečností, že již nadále nemohou považovat podporu veřejnosti pro dosavadní způsob prohlubování integrace za danou. Rozšíření Evropské unie o země střední a východní Evropy rozostřilo její hranice a dále oslabilo identifikaci jejích obyvatel s evropským politickým prostorem. Vývoj posledních let tak akcentoval nedostatečnost demokratické legitimacy EU. S novými vnitřními i vnějšími hrozbami v podobě nepříznivého demografického vývoje a s ní spojenou krizí zaopatřovatelského státu či problémů spojených s přistěhovalectvím a koexistencí s radikálním islámem se potýkají i samotné členské země Evropské unie. Neméně závažnými problémy jsou i medializace a vyprazdňování politiky a především rezignace na vlastní civilizační a náboženské kořeny, která značnou část evropské společnosti v současnosti prostupuje. Tuto pomyslnou křižovatku nazývá Petr Fiala, profesor politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a současný rektor Masarykovy univerzity, ve své stejnojmenné publikaci „evropským mezičasem“.

Fialův přístup v sobě spojuje pohled politologa a pohled liberálně-konzervativního intelektuála. Autor se v úvodu hlásí k východiskům empiricko-analytické politologie a v zásadě se drží uvnitř rámce daného touto disciplínou, přesto publikace skrze volbu témat a hodnot, k nimž se nejčastěji vrací, získává i zřetelný normativní rozměr. Toto propojení fundované akademické analýzy a naléhavého intelektuálního apelu je podle mého názoru jednoznačně ku prospěchu věci (kniha je určena širší čtenářské obci) a z Fialovy publikace činí v domácím kontextu ojedinělý počín. Její kritický tón se odlišuje od možná příliš ochotné akceptace axiomů současné podoby integračního procesu, která je (zdaleka ne jen u nás) charakteristická pro velkou část akademické komunity evropských studií. Pro další tón české debaty o evropské integraci je nicméně důležité

¹ Autor je asistentem na Katedře Západoevropských studií Institutu mezinárodních studií, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, U Kříže 8, 158 00 Praha 5 – Jinonice; e-mail: jan.vaska@centrum.cz.

to, že se Fiala jako představitel kritičtější naladěné části pozorovatelů přihlásil k myšlence „úzké spolupráce evropských států realizované prostřednictvím evropské integrace“ jako „jedinečného politického výkonu“ moderních evropských dějin (s. 149), a především že se jednoznačně distancoval od stále populárnějších démonizujících publikací a spikleneckých teorií, jakými jsou Laughlandův *Znečištěný pramen* či Brookerovy a Northovy *Skryté dějiny evropské integrace*. Kladení paralel mezi evropskou integrací a totalitní režimy dvacátého století, oblíbené ve zkratkovitých výstupech radikálních kritiků evropské integrace, je totiž stejně věcně zavádějící jako zcela nemravné.

Kniha sestává z devíti kapitol (a úvodu), které většinou vycházejí z dřívějších autorových prací a příspěvků na konferencích a obstály by i jako samostatné eseje. Tematicky je členěna do tří částí: Nová a stará Evropa, Evropské hodnoty a Demokracie a evropská integrace. Všechny tři části pak spojuje jedno ústřední téma: možnosti a rizika pro demokracii v současné Evropské unii.

V první části (Nová a stará Evropa) se autor věnuje především východnímu rozšíření Evropské unie a jeho širším souvislostem. Upozorňuje přitom na některé problematické aspekty procesu rozšíření, jako byla jeho zvolená metoda (zvláště praxe pravidelných hodnotících zpráv) či tenze způsobené souběhem rozšiřování a prohlubování politické integrace. Zdůrazňuje nepřipadnost argumentů o „nižší kvalitě demokracie“ v nových členských zemích či jejich politické nevyzrálosti, užívaných někdy utilitárně ze strany původních členských států při sporech uvnitř Unie (např. při jednáních o redefinici kvalifikované většiny nebo o otázkách zahraniční a bezpečnostní politiky). Podle v politologii užívaných kritérií jsou středoevropské země nepochybně konsolidovanými demokraciemi; současný vývoj některých z nich však ilustruje omezenost tohoto konceptu a ukazuje, že mezi délkou kontinuálního rozvoje demokratické politické kultury a kvalitou demokracie může nakonec být větší souvislost, než autor připouští.

Druhá část knihy je věnována, jak její název napovídá, evropským hodnotám. Autor se v ní nezaměřuje pouze na evropskou integraci, zabývá se především společenským vývojem a proměnami role státu v členských zemích jako takových. V politické rovině jsou pro autora zmiňovanými hodnotami především demokracie (jež je zde chápána více jako hodnotový řád a méně jako dodržování určitých formálních postupů při politickém rozhodování) a občanská svoboda, jejímž předpokladem je svoboda ekonomická. Neustálé rozrůstání spektra a rozsahu činnosti evropských států a replikace tohoto trendu na evropské úrovni, přesouvání odpovědnosti z jednotlivce na aparát státu a tendence k nahrazování politického rozhodování demokraticky podstatně obtížněji kontrolovatelným rozhodováním administrativním představují

podle autora pro tyto hodnoty významné ohrožení. Druhým okruhem témat, kterým se autor v této části zabývá, je paradox souběžného vytěsňování a návratu náboženství do evropské politiky. Míra sekularizace veřejného evropského prostoru, jež se na evropské úrovni v nedávné době projevila při debatách o preambuli evropské ústavní smlouvy a v případě italského kandidáta na post evropského komisaře Rocca Buttiglioneho (kterého levicová většina ve výboru Evropského parlamentu kvůli jeho katolickému přesvědčení fakticky donutila vzdát se kandidatury) dosáhla podle Petra Fialy hranice „sebepopření Evropy“ (s. 93). V době, kdy se evropská civilizace v mnoha směrech (byť ne zcela) distancuje od svých křesťanských kořenů, je na vlastní půdě i ve svém bezprostředním sousedství konfrontována s radikálním politickým islámem, jenž podle autora nese mnoho rysů totalitní ideologie i metod. Evropská civilizace není podle autora v současné době připravena – a to vinou nejen krize vlastní identity, ale i kultury politické korektnosti, jež jí často brání o problémech otevřeně hovořit – této hrozbě efektivně čelit.

V poslední části práce se autor zabývá podmínkami demokracie v Evropské unii, tedy problémem, který politický i akademický diskurs označuje jako „demokratický deficit“. Hlavní příčinu tohoto deficitu (tedy nedostatečně rozvinutého demokratického rámce rozhodování ve srovnání s tím, jak jej známe z kontextu jednotlivých národních států) spatřuje vedle samotného institucionálního nastavení procesů zprostředkování a politického rozhodování především v neexistenci evropského *dému*, evropského politického národa, jež by se s EU identifikoval jako se „svým“ politickým prostorem.

Na rozdíl od hybatelů integračního procesu i od některých prointegračních pozorovatelů Petr Fiala nepovažuje za zárodky utváření evropského politického národa ani volby do Evropského parlamentu (protože probíhají takřka výlučně v národních politických kontextech a na politický život EU nemají výraznější přímý vliv), ani existenci evropského občanství (jež zůstává odvozené od občanství národních států). Správně upozorňuje, že prožitek vlastní evropské identity v kontaktu s ostatními kulturami vychází z uvědomění si naší příslušnosti k evropské civilizaci, nikoli ze vztahu k politickému útvaru jménem Evropská unie. Je ale překvapivé, že si nechal uniknout příležitost k polemice s Habermasovou a Derridovou tezí, že evropský politický národ se zrodil v předvečer války v Iráku z opozice vůči Spojeným státům. Fiala má zajisté pravdu, když jako významnou překážku vzniku evropského *dému* uvádí neexistenci společného jazyka (a s ním související kulturně-historické vazby); otázkou zůstává, zda by nebylo možné například ve Švýcarsku nalézt relevantní protipříklad. Dalším aspektem úvah o (ne-)vznikání evropského politického národa, který však autor pomíjí, je (spekulativní,

protože do velké míry závislá na budoucím vývoji evropské integrace) otázka generačního vývoje. Lze si představit, že příští generace, vyrůstající a přirozeně se socializující již v prostředí „Evropy bez hranic“, se (i díky evropskému rozměru občanské výchovy) mohou souběžně se svými národními státy identifikovat i s jejím politickým vyjádřením, tedy s Evropskou unií.

V kontextu diskuse o demokracii a evropské integraci Fiala odmítá návrh evropské ústavní smlouvy (jíž snad přičítá přílišnou symbolickou váhu) jako uspěchaný a neodpovědný experiment evropských politických elit s tím, že snahy o její resuscitaci, která by vedla jen k dalšímu prohloubení propasti mezi protagonisty evropského integračního procesu a veřejností, by měly být zastaveny.

Pokud může být čtenář Fialovy knihy v něčem zklamán, pak tím, že autor nenabízí zřetelnější odpověď na otázku po možnostech posilování demokratické legitimacy Evropské unie s ohledem na současný stav integračního procesu (ta je přítomna jen ve formě roztroušených indicií). Pokud podle něj volby do Evropského parlamentu tuto roli neplní a o nepřímé legitimační funkci Rady ani o aktuálně diskutovaném větším zapojení národních parlamentů se příliš nezmiňuje, zůstávají fakticky jediným nástrojem přímé legitimace národní referenda (k nimž se také na několika místech vrací). Ta se však v současné asymetrické podobě jeví jako problematická: část voličů se při hlasování řídí vnitropolitickými ohledy, navíc možnost vyjadřovat se v referendu k evropským otázkám mají jen voliči v některých členských zemích. Naopak pokud by se konala souběžná národní referenda ve všech členských zemích, faktická váha jednoho hlasu by se (při požadavku jednomyslného souhlasu všech států) v jednotlivých zemích dramaticky lišila, a to nepřímo úměrně k počtu obyvatel. Jedním z řešení, která se zde nabízejí, by byla referenda celoevropská. Je škoda, že se Petr Fiala této možnosti (podle všeho z kritické pozice) nevěnuje – už kvůli její úzké souvislosti s otázkou (ne)existence evropského politického národa. Avšak pokud by jeho kniha měla rozebírat každý myslitelný aspekt, jak říká její podtitul, „nových otázek evropské integrace“, ztratila by jednu ze svých největších předností – sevřenost, čtivost a spád.

Evropský mezčas je inspirující knihou, jež pozvedá českou akademickou reflexi aktuálních problémů evropské integrace v jejích politických a společenských souvislostech na kvalitativně novou úroveň. Její četba – čehož je autor této recenze příkladem – přitom bohatě odmění i ty, kteří s jejím kritickým tónem nebudou vždy nutně souhlasit. Nelze než doufat, že Petr Fiala nezůstane se svým počinem osamocen.